

Περί του «Δί' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν ...».

Γράφει ο Παναγιώτης Σκαλτσής, Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.

Ερώτηση: Ποια είναι η ορθή γραφή στην παρακάτω σύντομη προσευχή: «Δί' ευχῶν των ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ο Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς» η «ἐλέησον και σώσον ἡμᾶς»; Πότε χρονολογείται η προσευχή αυτή στις δύο εκδοχές της; Επίσης, αν βρισκόμαστε σε γυναικείο μοναστήρι και ιερουργούμε δεν πρέπει να πούμε «Δί' ευχῶν των ἁγίων μητέρων ἡμῶν...»; π.Β.Τ.

Η φράση για την οποία γίνεται λόγος στο ως άνω ερώτημα αποτελεί ακροτελεύτιο στίχο στην Απόλυση των Ακολουθιών. Επισφραγίζεται έτσι το τελευταίο τμήμα κάθε Ακολουθίας και δη της θείας Λειτουργίας. «Το υπό του Ἱερέως εν τῷ τέλει πάσης προσευχῆς και ιεροπραξίας και δη και της Λειτουργίας εκφωνούμενον Δί' ευχῶν των ἁγίων Πατέρων ἡμῶν ἐστί το επισφράγισμα»[1] . Ο μακαριστός καθηγητής Ἰωάννης Φουντούλης, χωρίς να αρνείται αυτόν τον χαρακτήρα, θεωρεί ορθότερο τον παραλληλισμό της φράσης «Δί' ευχῶν...» «προς τους πολυχρονισμούς των λειτουργῶν, που κατά την νεωτέρα πράξη λέγονται στις ενορίες, όπως “Τον ευλογούντα και αγιάζοντα ἡμᾶς...” η “Τον δεσπότην και αρχιερέα ἡμῶν...”» [2]. Σε άλλη δε αναφορά του στο θέμα αυτό, αφού επισημαίνει την εκ της μοναχικής λατρείας και ζωῆς προέλευση του «Δί' ευχῶν ...», σημειώνει ότι πρόκειται για ένα εἶδος φιλοφρονήσεως, χαιρετισμού και

ευχής σε διάφορες μάλιστα παραλλαγές («Δί' ευχών των αγίων πατέρων ημών – του αγίου πατρός ημών – του αγίου δεσπότου ημών») [3]. Παραλληλίζεται μάλιστα με το «Της αρχιερωσύνης σου μνησθείη Κύριος ο Θεός...» κατά τη Μεγάλη Είσοδο [4].

Ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης εξηγώντας το «Δί' ευχών...» ως τρόπο έναρξης των Ακολουθιών απόντος Ιερέως γράφει ότι «διά των ευχών των Πατέρων τον Χριστόν ελεήσει επικαλείται, ταπεινούμενος εν Χριστώ και μη θαρρών εαυτώ, αλλά τας ευχάς των Πατέρων επικαλούμενος εν οίς εισιν αρχιερείς τε και ιερείς, αλλά και ο των αγίων άπας χορός, ούς και Πατέρας κατονομάζει» [5]. Είναι σαφές ότι ο άγιος Συμεών διευρύνει την έννοια του «Δί' ευχών...», θέτοντάς την σε Χριστολογικά και Εκκλησιολογικά πλαίσια. Οι Πατέρες δεν είναι μόνο οι παρόντες μοναχοί, όπως σήμαινε αρχικά η λέξη «Πατέρες», αλλά όλοι οι αρχιερείς και ιερείς, καθώς και ο χορός των αγίων της Εκκλησίας οι οποίοι ονομάζονται Πατέρες. Αυτός λοιπόν η αυτή, όταν πρόκειται για γυναικείο Μοναστήρι, επειδή δεν μπορεί να ευλογήσει από μόνος του η μόνη της διότι δεν έχει τη χάρη, άρα και το θάρρος προς τον Χριστό, προβαίνει σε αυτή την εναρκτήρια ευλογία και εκζήτηση του ελέους του Χριστού με τις ευχές όλων. Είναι μία πράξη που εκφράζει την εν Χριστώ ενότητα και κοινωνία όλου του εκκλησιαστικού σώματος.

Το ως άνω ερμηνευτικό πρότυπο της φράσης «Δί' ευχών...», όπως το καταγράφει και παραδίδει ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης, μπορούμε να το αξιοποιήσουμε, προκειμένου να φωτίσουμε καλύτερα την θέση και την έννοια του «Δί' ευχών...» στο τέλος της κάθε Ακολουθίας, πρωτίστως δε της θείας Λειτουργίας. Κατ' αρχάς η Απόλυση με την σημερινή μορφή «Χριστός ο αληθινός Θεός ημών...» μαρτυρείται από τον 11ο αι. στην λειτουργική πράξη της Κωνσταντινουπόλεως, με συντομότερη όμως διατύπωση, όπως «Χριστός ο αληθινός Θεός ημών, τη πρεσβεία της παναχράντου αυτού μητρός και του αγίου εν ω γίνεται η ακολουθία και πάντων αυτού των αγίων, ελεήσει και σώσει τας ψυχάς ημών, ως αγαθός και φιλάνθρωπος» [6]. Από τον 13ο δε αι. μαρτυρείται και ο τύπος της Απολύσεως με το Προοίμιον «Ο αναστάς Χριστός ο αληθινός Θεός ημών...», όταν πρόκειται για τη θεία Λειτουργία της Κυριακής η της ημέρας του Πάσχα [7].

Η έννοια του περιεχομένου της Απολύσεως είναι ότι ο ιερούργος ευλογεί και σφραγίζει το πλήρωμα της Εκκλησίας «κηρύττων άμα και μαρτυρών, ότι διά της του Σωτήρος οικονομίας και της ιερουργίας σεσώσμεθά τε και σωθησόμεθα συνεργούσης ταίς ευχαίς του υπηρέτου του μεγίστου μυστηρίου της Θεοτόκου, και πάντων των ηγιασμένων εκ τούτου» [8].

Το «Δί' ευχών των αγίων Πατέρων ημών...», που έχει ανάλογη με την Απόλυση αναφορά στο μυστήριο της εν Χριστώ θείας οικονομίας, μαρτυρείται για πρώτη φορά τον 12ο και 13ο αι., με διάφορες και αυτός ο στίχος παραλλαγές. Υπαινιγμό στην έχουσα χαρακτήρα φιλοφρονήσεως και αποχαιρετισμού αυτή φράση στο τέλος της Απολύσεως κάνει η παλαιότερη Πατριαρχική Διάταξη της θείας Λειτουργίας (12ος αι.). Ο αρχιερεύς, σημειώνει το κείμενο, σφραγίζει τον ιερέα που διαβάζει την οπισθάμβωνο ευχή «λέγων• Ευλογητός ο Θεός ημών: Είτα επιτίθησιν αυτώ ο κανστρήσιος το ωμοφόριον και στρέφεται κατά ανατολάς και προσκυνεί τρίτον ευχαριστών. Και ανέρχεται εις την κρηπίδα και ασπάζεται και ούτως κατέρχεται. Και επιστρέφεται προς τους συλλειτουργούντας αυτώ αποχαιρετίζων τούτους» [9].

Στην τελευταία ακριβώς φράση «αποχαιρετίζων τούτους» υποκρύπτεται κατά τη γνώμη μας κάτι ανάλογο με το «Δί' ευχών...» ως κατακλείδα και έκφραση ενός «αποχαιρετισμού». Σε κώδικα – ευχολόγιο 12ου-13ου αι. ο διάκονος είναι αυτός που λέγει το ακροτελεύτιο της Απολύσεως ως επίκληση των ευχών των παρισταμένων μοναχών [10]. Στην περίπτωση αυτή ο τύπος της επίκλησης έχει ως εξής: «Δί' ευχών των αγίων Πατέρων ημών, Κύριε ευλόγησον, Κύριε Ιησού Χριστέ ο Θεός ημών» [11]. Στη Διάταξη του αγίου Φιλοθέου Κοκκίνου (14ος αι.) μαρτυρείται ο στίχος «Δί' ευχών των αγίων Πατέρων» που λέγεται από τον ιερέα χωρίς κάτι άλλο στη συνέχεια [12]. Ο άγιος Νικόλαος ο Καβάσιλας δεν μνημονεύει καθόλου τον συγκεκριμένο στίχο [13]. Ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης, όπως είδαμε, έχει τη φράση «Δί' ευχών των αγίων Πατέρων ημών», χωρίς συνέχεια, ως τρόπο έναρξης των Ακολουθιών όταν δεν υπάρχει ιερεύς. Εντός του κειμένου όμως ο εν λόγω άγιος, ερμηνεύοντας τον συγκεκριμένο στίχο, γράφει ότι ο ιερεύς «διά των ευχών των Πατέρων τον Χριστόν ελεήσαι επικαλείται» [14]. Παραπέμπει έτσι με σαφήνεια στην εκδοχή «Κύριε Ιησού Χριστέ ο Θεός, ελέησον ημάς».

Ανακεφαλαιώνοντας τα όσα αναφέραμε έως τώρα για την μετά την Απόλυση των Ακολουθιών επίκληση των ευχών των Πατέρων, φαίνεται ότι αυτή μαρτυρείται από τον 12ο-13ο αι. Η παλαιότερη εκδοχή της είναι το «Δί' ευχών των αγίων Πατέρων ημών Κύριε Ιησού Χριστέ ο Θεός ελέησον ημάς». Έτσι αναφέρεται, όπως είδαμε, στο ερμηνευτικό έργο του αγίου Συμεών Θεσσαλονίκης. Επειδή το «Δί' ευχών ...» αποτελεί ανάπτυξη της μονολογίστου ευχής [15] είναι λογικό ο συγκεκριμένος στίχος να είναι πλησιέστερος λεκτικά με τον τύπο αυτής της ευχής • «Κύριε, Ιησού Χριστέ, ελέησόν με» [16]. Η δεύτερη εκδοχή «Δί' ευχών των αγίων Πατέρων ημών, Κύριε Ιησού Χριστέ ο Θεός, ελέησον και σώσον ημάς» είναι κατά πολύ νεότερη [17] και κατά τη γνώμη μας διατυπώθηκε έτσι καθ' έλξιν προς την αντίστοιχη έκφραση της απολύσεως που προηγείται, η οποία, όπως τονίσθηκε, αναφέρεται στο μυστήριο της εν Χριστώ σωτηρίας του ανθρώπου. Να σημειώσουμε εδώ ότι στο εν ισχύει Ιερατικό της Εκκλησίας της Ελλάδος, καταγράφεται το «ελέησον ημάς» [18].

Τέλος το ερώτημα θέτει και μία άλλη πτυχή της φράσης «Δί' ευχών ...», αν δηλαδή πρέπει να λεχθεί το «Δί' ευχών των αγίων μητέρων ημών...», όταν η ιερουργία γίνεται σε γυναικείο μοναστήρι. Κατ' αρχάς να τονίσουμε ότι είναι σε χρήση στα γυναικεία μοναστήρια η φράση «Δί' ευχών της αγίας μητρός ημών...» [19]. Αν δεχθούμε την ερμηνεία που δίδει ο άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης στο «Δί' ευχών των αγίων Πατέρων ημών» συνδέοντάς το με τους λειτουργούς Αρχιερείς και Ιερείς και όλους τους αγίους της Εκκλησίας, τότε δύσκολα θα μπορούσε να διατυπωθεί ο στίχος «Δί' ευχών των αγίων μητέρων ημών...». Εάν μείνουμε όμως στην αρχική έννοια της φράσης ως επίκλησης των ευχών των παρόντων μοναχών Πατέρων, τότε δεν βρίσκω τον λόγο να μη διατυπωθεί ο στίχος αυτός και διαφορετικά, χωρίς να χάσει το νόημα και την ιερότητά του, όταν η Λειτουργία και κάθε Ακολουθία τελείται σε γυναικεία Ιερά Μονή. Η πατρότητα και η μητρότητα, γράφει ο καθηγητής Ιωάννης Φουντούλης, είναι μυστήριο, χάρισμα και δωρεά του Αγίου Πνεύματος για να διαιωρίζεται η ζωή του Χριστού μέσα στους πνευματικούς κόλπους της Εκκλησίας [20].

Παραπομπές:

1. Γεωργίου Βιολάκη, Τυπικόν της του Χριστού Μεγάλης Έκκλησίας, εκδ. Μιχ. Σαλίβερρος, Αθήναι, α.ε., σ.41.
2. Ιωάννου Μ. Φουντούλη, Απαντήσεις εις Λειτουργικάς Απορίας, τομ. Ε΄, εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2003, σ. 63.
3. Ιωάννου Μ. Φουντούλη, Απαντήσεις..., τομ. Α΄, εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 41991, σ. 219. Του ιδίου, Απαντήσεις..., τομ. Δ΄, Αθήνα 1994, σ.7.
4. Ιωάννου Μ. Φουντούλη, Απαντήσεις..., τομ. Α΄, Αθήνα 41991, σ. 83.
5. Συμεών Θεσσαλονίκης, Διάλογος..., ΤΕ΄, PG155, 557B.
6. Miguel Arranz, L' Eucologio Constantinopolitano agli inizi del secolo XI. 7. Hagiasmatarion & Archieratikon (Rituale & Pontificale) con l' aggiunta del Leiturgicon (Messacale), Roma 1996, σ.251. Βλ. και Robert F. Taft, A history of the Liturgy of St. John Chrysostom, vol. VI, The Communion, Thanksgiving, and concluding rites, Roma 2008, σ. 778.
7. Βλ. Robert F. Taft, ο.π., σσ. 777-778.
8. Συμεών Θεσσαλονίκης, ο.π., PG 155, 304AB. Βλ. και Νικολάου Καβάσιλα, Εις την θείαν Λειτουργίαν, SourcesChrétiennes 4bis, 306 (=PG 150, 489D): «Τις δε η ευχή; Ίνα ελεθέντες σωθώμεν ως ουδέν έχοντες οίκοθεν εισενεγκείν σωτηρίας άξιον, αλλά προς μόνην αφορώντες την του σώσαι δυναμένου φιλανθρωπίαν. Διά τούτο γαρ και πολλών ενταύθα μέμνηται πρέσβεων των εις τούτο βοηθησόντων ημίν• και προ πάντων της Παναγίας Μητρός του Θεού, δι΄ ης και την αρχήν ηλεήθημεν. Το δε προοίμιον της ευχής• “Χριστός ο αληθινός Θεός ημών”».
9. “The Pontifical Liturgy of the Great Church according to a twelfth-century Diataxis in Codex British Museum Add. 34060 I”, εν Orientalia Christiana Periodica 45 (1979) 306.
10. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, Αι τρεις Λειτουργίαι κατά τους εν Αθήναις κώδικας, Αθήναι 21982, σ. 160 (σχόλια).
11. AleksejDmitrievskij, OpisanieLiturgitseskichRukopisej, τομ. II, Ευχολόγια, Κίεβο 1901 (φωτ. ανατ. 1965), σσ. 146, 158. Βλ. και Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, ο.π., σσ.159-160.
12. Βλ. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, ο.π., σ.16.
13. Sources Chrétiennes 4bis, 306 (= PG 150, 489D).
14. PG 155, 557B.

- 15.** Βλ. Ιωάννου Μ. Φουντούλη, Απαντήσεις..., τομ. Ε΄, Αθήνα 2003, σ.64.
- 16.** Για την ιστορική εξέλιξη και διαμόρφωση αυτής της ευχής βλ. Παναγιώτη Ι. Σκαλτσή, Η παράδοση της κοινής και της κατ' ιδίαν προσευχής, με ειδική αναφορά στο Ωρολόγιο του Θηκαρά, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 377-397.
- 17.** Βλ. Robert F. Taft, A history of the Liturgy of St. John Chrysostom, vol. VI, ..., σ. 783.
- 18.** Ιερατικόν, επιμ. Πρωτ/ρος Κωνσταντίνος Παπαγιάννης, εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, σ. 143. Βλ. και Ιερατικόν Α΄. Η θεία Λειτουργία Ιωάννου του Χρυσοστόμου, εκδ. Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρας-Άγιον Όρος 1992, σ. 142.
- 19.** Ιωάννου Μ. Φουντούλη, ο.π., σ. 63.
- 20.** Βλ. Ιωάννου Μ. Φουντούλη, «Πατέρες και Μητέρες της Εκκλησίας». Ανάτυπον εκ του Β΄ τόμου του έργου «ΟΙΚΟΔΟΜΗ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑ – Έκφρασις αγάπης και τιμής εις τον Σεβ. Μητροπολίτην Σερβίων και Κοζάνης ΔΙΟΝΥΣΙΟΝ, Κοζάνη 1991, σσ.451-465.

Πηγή : <https://www.pemptousia.gr/>